

XIX. A KÖRNYEZET ÉS A TERMÉSZET ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

KÓHALMI LÁSZLÓ

- XIX.1. Szabályozástörténet
- XIX.1.1. A kodifikált környezeti büntetőjog előzményei
- XIX.1.2. A Csemegi-kódex
- XIX.1.3. Az 1961. évi V. törvény
- XIX.1.4. Az 1978. évi IV. törvény
- XIX.2. A hatályos szabályozás bemutatása
- XIX.3. A hatályos szabályozás elemzése és értékelése
- XIX.4. De lege ferenda javaslatok
- XIX.5. Felhasznált irodalom

XIX.1. SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET

XIX.1.1. A KODIFIKÁLT KÖRNYEZETI BÜNTETŐJOG ELŐZMÉNYEI

A kodifikált környezetvédelmi jellegű jogszabályok közül az elsők egyike a *mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. törvény-czikkely*.¹ A jogalkalmazó igen széles hatáskört kapott, hiszen a kertekben, szőlőkben, erdőkben, vetésekben, réteken, nádasokban, legelőkön, hidakon, kőszénbányákban elkövetett károsítások esetén járhatott el. A rendelkezésekben kiemelt szerepet kaptak az erdővédelmi, élővilágvédelmi és vízvédelmi előírások. Az 1840. évi X. törvény-czikkely is jelzi, hogy milyen kiemelt jelentőséget tulajdonított a kor jogalkotója ez utóbbi feladatnak.² A vizekről és a csatornákról szóló jogszabály tilalmazott minden olyan magatartást, amely a „vizeknek természetes lefolyását akármely módon és alakban” gátolta, s a rendelkezések megsértőjének kártérítéssel kellett számolnia.

Az *1843-as Büntetőjogi Javaslatokban* környezetvédelmi büntetőjogi jellegű rendelkezés a 402. §-ban szabályozott „szándékosan okozott vízáradás általi károsítás”³

¹ KÓHALMI (2001) 147. o.

² SZALÓKI (2008) 418. o.

³ FAYER (1896) 91. o.

megjelölésű bűncselekmény⁴, mely elkövetőjének büntetése hat hónapi fogházig terjedhetett, amennyiben a vízáradás, illetőleg veszély vagy kár nem következett be; két év „rabságig” ezer forint alatti, illetve nyolcévi rabságig ezer forint feletti károkozás esetén; tizenkét évi rabságig, ha a vízáradás falut vagy egyéb lakhelyet pusztított el, míg holtig tartó rabságig, ha a vízáradásban valaki életét veszítette. Nem büntethető az, aki a törvénytelenül felállításra került gátat, töltést, zúgókat azért „rontja meg”, mert „egyébkint a fenyegető veszélyt el nem hárihatta”.

1874 a következő „jogtörténeti megálló” vizsgálatunk szempontjából, hiszen ekkor készült el a *törvényjavaslat* a Magyar Büntetőtörvénykönyvről, s ennek *A közegészség elleni büntettek és vétségek* címet viselő XXI. fejezet 305. §-a szabályozott környezeti büntetőjogi jellegű tényállást.⁵

XIX.1.2. A CSEMEGI-KÓDEX

Az 1878. évi V. törvénycikknek *A közegészség elleni büntettek és vétségek*⁶ címet viselő XXI. fejezete adott helyt a környezeti büntetőjogi jellegű törvényi tényállásnak. A Csemegi-kódexbeli bűncselekmény⁷ megtartotta azt a szabályozási technikát, hogy egy szakaszban rendelkezett két jogtárgy (környezet és a közegészség) védelméről, s jobbra csak stilisztikai-grammatikai eltérést mutat az 1874-es javaslattal összevetve, valamint azt, hogy nem a 305., hanem a 315. §-ban⁸ került megszövegezésre.

Egyetlen érdemi eltérés mutatható ki az új tényállás oldalán, nevezetesen a minősített alakzatnál nemcsak a halál bekövetkezése, hanem a súlyos testi sértés okozása is hátrányosabb büntetőjogi megítélést vont maga után az elkövetővel szemben.

Fayer László a deliktum rendszertani elhelyezését azzal indokolta, hogy a közegészség elleni bűncselekmények gyakorta a testi épséget és az egészséget fenyegetik, s ezért célszerű a testi sértéseknél szabályozni.⁹

⁴ „A ki valamely töltést vagy gátot jogtalanul és szándékosan megrontott, vagy valamely zúgót jogtalanul és szándékosan felnyitott, ha tudta vagy legalább előre láthatta, hogy az által káros vagy veszélyes vízáradást fog okozni, büntetendő lészen...”

⁵ Törvényjavaslat (1874) 74. o.: „A ki pedig használatban levő valamely kutat, vízvezetéket, vagy vizeztartót megmérgez, vagy *életveszélyes* vagy az egészségre ártalmas anyaggal kevert valamely élelmi cikket (304. §.), ennek veszélyes vagy ártalmas tulajdonságát elhallgatva elárusit, áruba bocsát, vagy szétoszt: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal; s *ha ebből valakinek halála következett be, a mennyiben gyilkosság nem forog fenn*: 10 évtől 15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”

⁶ FINKEY (1902) 640. o.

⁷ TILKI (2004a) 50. o.

⁸ „A ki használatban levő kutat, vízvezetéket, vizeztartót megmérgez, úgyszintén a ki életveszélyes, vagy egészségre ártalmas anyaggal kevert valamely élelmi cikket (314. §) – ennek veszélyes vagy ártalmas tulajdonságát elhallgatva, elárusit, áruba bocsát vagy szétoszt: öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal; s *ha ebből valakinek súlyos testi sértése vagy halála következett be, – amennyiben gyilkosság nem forog fenn – tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.*”

⁹ FAYER (1896) 248. o.

XIX.1.3. AZ 1961. ÉVI V. TÖRVÉNY

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) nem érintette a különös részi szabályokat¹⁰, s a *Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről rendelkező 1961. évi. V. törvény* megalkotása jelentett újabb előrelépést honi környezetvédelmi büntetőjogunk fejlődésében. A kódex *A közbiztonság és a közrend elleni bűntettek* címet viselő XII. fejezetének „kútmérgezés”¹¹ elnevezésű ekocid¹² jellegű bűncselekménye érdemel említést. A törvényi tényálláshoz írott miniszteri indokolás¹³ a szabályozás szükségét az alábbi lakonikus rövidséggel magyarázta: „Ez a bűncselekmény – bár igen ritka – a hatályos büntető kódexek túlnyomó többségében szerepel.”

A kútmérgezés büntettének megfogalmazása és a hozzá fűzött miniszteri indokolás alapján elképzelhető, hogy kodifikálása inkább a jogi szabályozásban gyakorta megjelenő „tehetetlenségi mozgás”¹⁴ terméke, semmint a jogalkotó tudatos környezetvédő célja.

Az 1961. évi V. törvény a kútmérgezés tényállásával még csak a legfontosabbnak vélt környezeti elem, a víz, azon belül is csak az ivóvíz védelmét tartotta fontosnak.¹⁵

Később a jogalkotó az akkori időkben meglehetősen ritkának mondható jogtechnikai módosítással „becsempésztet” a büntető törvénykönyvbe egy, már a deliktum nevében is a környezetvédelemre utaló törvényi tényállást. Az *emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvényben* „elrejtett” Btk.-módosítással¹⁶ kétségkívül az elsők közé került hazánk a környezeti kriminalitással szembeni fellépés¹⁷ tekintetében, azonban „a környezetvédelmet sértő bűncselekmény”¹⁸ törvényi tényállása¹⁹

¹⁰ A BHÖ 168. pontjában szabályozott „vízáradás okozása” deliktum nem tekinthető kifejezetten környezet elleni bűncselekménynek.

¹¹ „197. §: (1) Aki kutat, forrást, vízvezetékét vagy egyéb olyan víztárolót, amelynek vizét ivóvízként használják, az egészségre ártalmas anyaggal beszennyez, vagy vizét fogyasztásra alkalmatlanná teszi, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett folytán emberi életre veszély származott.

(3) Aki a büntettet gondatlanul követi el, egy évig, a (2) bekezdés esetén három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

¹² BODNÁR (1974) 230. o.

¹³ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve (1962) 332. o.

¹⁴ A Csemegi-kódex „burzsoá jogi matériaként” megbélyegezve nem szolgálhatott hivatkozási alapul a jogalkotónak, azonban az 1878. évi. V. tc. 315. §-ában szabályozott bűncselekmény kivételt képezhetett e körből, hiszen az új, szocialista ideológia szemszögéből sem lehetett kifogást emelni vele szemben, úgy mond az „osztályellenessége” miatt.

¹⁵ FÖLDVÁRI (1972) 340. o.; GÖRGÉNYI (1996) 191. o.

¹⁶ 1976. évi II. törvény 47. §

¹⁷ SINKU (2012) 307. o.

¹⁸ „197. § (1) Aki az emberi környezet védelem alatt álló tárgyait úgy szennyezi, ártalomnak vagy károsodásnak teszi ki, hogy ezzel az ember életét vagy egészségét jelentős mértékben kedvezőtlenül befolyásolja – ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg – három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán emberi életre veszély származott.

(3) Aki a (2) bekezdésben meghatározott cselekményt gondatlanul követi el, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

¹⁹ NAGY (2003) 17. o.

már megalkotásakor sejteni engedte, hogy alkalmatlan lesz a kijelölt funkcióra, hiszen megfogalmazása olyannyira általános volt, ami konkrét alkalmazását lehetetlenné tette²⁰, s így nem meglepő, hogy ilyen bűncselekmény miatt a jogszabály hatályossága alatt büntetőeljárás nem indult.²¹

XIX.1.4. AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNY

A modern magyar környezeti büntetőjog a *Büntető Törvénykönyvről* szóló 1978. évi IV. törvény hatálybalépésétől számítható. Ekkor a jogalkotó két törvényi tényállással (környezetkárosítás, természetkárosítás) kívánta védeni a környezeti és a természeti elemeket.

A környezeti deliktumoknak „mostohagyermekkénti” kezelését mi sem szemlélteti jobban, mint hogy a kor egyetemi büntetőjogi tankönyvei nem is tárgyalták e bűncselekményeket.²²

1996-tól „a környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése” nevű bűncselekménnyel bővült a magyar büntetőjogi szabályozás. Ez a bűncselekmény 2005-től már „hulladékgazdálkodás rendjének megsértése” névvel szerepelt a büntető törvénykönyvben.

A 2000-es években a környezeti bűncselekmények újrakodifikálását nemcsak az e deliktumok esetében tapasztalható *latencia* és *végrehajtási deficit*²³, hanem kiváltóképpen az európai elvárásoknak való megfelelés is indukálta.²⁴

Az Európai Unióban a jogközelítés döntően a piaci tényezők mind szabadabb működését lehetővé tévő gazdasággal kapcsolatos joganyagra fókuszálódik. Természetesen a civiljogi integrációtól a büntetőjog sem marad(hat) érintetlenül. Ennek módja, hogy a Közösség az EK-szerződésben ráruházott hatáskörének gyakorlásával kötelezi a tagállamokat egyes magatartások hazai joguk általi büntetni rendelésére, ha valamely közösségi anyagi jogi rendelkezés hatályosulása ezt szükségessé teszi.²⁵

Az európai jogalkotó az európai büntetőjogi integráción belül a környezetjog²⁶ által oltalmazott érdekek büntetőjogi védelmének tagállami szintre történő emelésével szándékozott a környezeti bűnelkövetőkkel szemben összehangoltabban és ezáltal hatékonyabban fellépni. Mindezek biztosítására az Európai Bizottság 2001. március 15-én az Európai Közösséget létrehozó szerződés 175. cikkének (1) bekezdése alapján javaslatot nyújtott be a környezet büntetőjog általi védelméről szóló európai parlamenti és tanácsi *irányelv* megalkotására.²⁷ Az Európai Parlament a javasolt irányelvről 2002. április 9-én nyilvánított véleményt. Az Európai Bizottság 2002 októberében az irányelvre vonatkozó módosító javaslatot nyújtott be az Európai Közösséget létre-

²⁰ MÁRKUS (1981) 187. o.

²¹ TILKI (2004a) 50. o.

²² FÖLDVÁRI (1972); KÁDÁR (1962)

²³ TILKI (2004b) 228. o.

²⁴ KÖHALMI (2006) 212–213. o.

²⁵ KÓNYA (2005) 683. o.

²⁶ A környezetjog elnevezéssel kapcsolatos álláspontot lásd bővebben BÁNDI (2011) 12–15. o.

²⁷ Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates, 2001/0076 (COD)

hozó szerződés 250. cikkének (2) bekezdése alapján. A Tanács azonban ezt a javaslatot nem tartotta indokoltnak. A Tanács úgy ítélte meg, hogy *kerethatározati* formában alkot jogi normát, amelyet az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikkére alapít. A Dán Királyság indítványára a Tanács 2003/80/IB kerethatározatát a környezet büntetőjog általi védelméről 2003. január 27-én fogadta el.

A kerethatározatnak – mint jogi aktusnak – nincs közvetlen hatálya. A Bizottság álláspontja még a kerethatározat megalkotása előtt az volt, hogy e normatípus olyan jogi eszköz, amely nem alkalmas a tagállamok számára előírni a környezetet károsító bűncselekmények nemzeti szintű büntetőjogi szankcióinak megalkotását.

Az Európai Közösségek Bizottsága az EU-szerződés 35. cikke alapján 2003. április 15-én megsemmisítés iránti keresetet nyújtott be az Európai Bírósághoz. A Bíróság 2005. szeptember 13-án a környezet büntetőjog általi védelméről szóló, 2003. január 27-i *2003/80/IB tanácsi kerethatározatot* megsemmisítette.²⁸ Az ugyanis formailag megsértette a harmonizációs jogalkotás „eljárési szabályait”, mert közösségi hatáskört bitorolt.²⁹ A Bíróság a kerethatározat részleges megsemmisítésére a benne foglalt rendelkezések oszthatatlansága folytán nem látott lehetőséget. A Bíróság álláspontja szerint a környezet büntetőjogi védelméről szóló *irányelvben* kellett volna rendelkeznie³⁰ az európai jogalkotónak.

A hazai szabályozásban mindezek után furcsa helyzet állt elő, mivel a környezeti büntetőjogi tényállások *konceptcionális* hátterét képező európai jogforrás megszűnt. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a magyar szabályok alkalmatlanok lettek volna a környezetet károsító bűncselekmények elkövetőivel szembeni összehangolt fellépésre.

Az 1978. évi Btk. környezetvédelmi büntetőjogi szabályozási megoldásai időről időre jogirodalmi kritikákat³¹ kaptak, s talán ez is indokolta a környezeti deliktumok tényállásainak újragondolását.

XIX.2. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS BEMUTATÁSA

Hazánk korábbi „anyagjogszabálya”, a már hatályon kívül helyezett *Alkotmány* – véleményünk szerint – hosszú ideig csak deklaratív szinten óvta környezeti és természeti értékeinket és ehhez képest a védelemnek egy magasabb szintre helyezését figyelhetjük meg *Alaptörvényünkben*.³²

A *Nemzeti Hitvallás* világossá teszi, hogy felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.

²⁸ Az Európai Bíróság ítélete a C-176/03. sz. ügyben. <http://curia.eu.int>

²⁹ A kerethatározat meghozatalának körülményeiről lásd bővebben GÖRGÉNYI (2005) 106–111. o.

³⁰ KARSAI (2004) 137–141. o.

³¹ Lásd például LIGETI (2004) 212–215. o.; GELLÉR – BÁRÁNYOS (2011) 289–291. o.; FARKASNÉ (2015) 157–160. o.; JULESZ (2011) 57–59. o.; ROMÁN (2013) 78–98. o.; VIDA (2013) 249–267. o.

³² A téma árnyaltabb elemzését lásd ANTAL (2011) 46–50. o.

Az Alaptörvény konkrét passzusait vizsgálva több helyen észlelhetjük, hogy a jogalkotó nevesíti is környezeti és természeti értékeinket. Az Alaptörvény P) cikke kinyilvánítja, hogy a természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdő és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növényi és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége. A környezet- és természetvédelem szempontjából az Alaptörvény XX. és XXI. cikkelyeiben megfogalmazottak jelentőségére kell felhívni a figyelmet.³³

A XX. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. A XX. cikk (2) bekezdése kimondja, hogy az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.

Ez nyilvánvalóvá teszi, hogy az Alaptörvény a testi és a lelki egészség egyik feltételének a környezet megfelelő védelmét tekinti³⁴. Környezetvédelmi szempontból a XXI. cikk (1) bekezdése talán az egyik legfontosabb mondata az Alaptörvénynek: „(1) Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” Ehhez hasonló jelentőséggel rendelkezik a *reparációs kötelezettséget* megfogalmazó XXI. cikk (2) bekezdése is: „(2) Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt törvényben meghatározottak szerint helyreállítani, vagy a helyreállítás költségét viselni.”

Az Alaptörvény modern szemléletét igazolja, hogy korunk egyik legnagyobb globális környezeti kihívásáról, a hulladékprobléma elleni fellépésről sem feledkezik meg, hiszen a XXI. cikk (3) bekezdése szerint „Elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni”. Mindezek mellett számtalan olyan *inherens* rendelkezést is találunk az Alaptörvényben, amelyekben a környezetvédelmi jelleget könnyű felfedezni³⁵, bár elsődlegesen nem környezetvédelmi célból kerültek megalkotásra.³⁶ Az Alaptörvényről elmondható tehát, hogy kedvezőbb szabályozási bázist teremtett meg a környezet- és természetvédelem terén, mint a korábbi Alkotmány.³⁷

Fodor László szerint az Alaptörvény értékrendje elsődlegesen annyiban módosult a korábbi Alkotmány szabályaihoz képest, hogy megtartva az egészséges környezethez való jogról szóló rendelkezést, a jövő nemzedékek érdekeit is figyelembe veszi, és

³³ POLT (2016) 771. o.

³⁴ „Az alanyi kör függvényében tehát a környezethez való jog kettősséget mutat. A jog erga omnes hatályát alapul véve a maga teljességében kikényszeríthetetlen. A belső jogban a környezet védelme ugyancsak olyan állami kötelezettség, amelynek teljesítése kompromisszumokkal terhelt. Realitásoktól elrugaszkodott elvárás jelentene mindenki számára biztosítani az életfeltételeit képező környezeti elemek tökéletes szennyezésmentességét (tisztá levegő a Múzeum körúton is, teljesen nitrát mentes víz mindenhol.” HORVÁTH (2013) 230. o.

³⁵ Például *Polt Péter* szerint a XIII. cikkben megfogalmazott, a tulajdonhoz kapcsolódó társadalmi felelősség egyik megnyilatkozása lehet a tulajdonjog gyakorlása során a környezetvédelmi érdekek érvényesítése. Bővebben lásd POLT (2016) 771. o.

³⁶ FODOR (2015) 110. o.

³⁷ Lásd még HÁGER (2016) 29–30. o.

az ember, valamint a környezet viszonyának számos részterületét is nevesíti, például a vízvédelmet is mint a környezetvédelem egyik speciális területét.³⁸

Amikor környezet- és természetvédelemről beszélünk, akkor nem feledkezhetünk meg a nemzetközi jogi szabályozási környezetről sem. Fontos kiemelni az Emberi Jogok Európai Egyezményét, illetve ehhez kapcsolódóan az Emberi Jogok Európai Bíróságának *esetjogát*.

A magyar Alkotmánybíróság a környezetvédelmi jogokat érintő jogértelmezéshez több alkalommal is iránymutatást adott a jogalkalmazó szervek számára. Erre példa a 28/1994. (V. 20.) AB határozat, amely hangsúlyozza, hogy a környezethez való jog nem alanyi alapjog ugyan, de nem is csupán alkotmányos feladat vagy államcél, ahol az állam szabadon rendelkezik arról, hogy milyen eszközöket alkalmaz.³⁹

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XXIII. fejezetének címe, illetve önmagában az önálló fejezet ténye az 1978. évi Btk.-nál jobban fejezi ki a fejezetben foglalt tényállások által védett jogi tárgyakat és azok jelentőségét, mivel korábban a környezetet és természetet károsító vagy ezzel összefüggő cselekmények nem is szerepeltek önálló fejezet vagy cím alatt.

Napjainkban azonban egyértelműen igény mutatkozik a *környezet autonóm védelmére, így a törvényben indokolt egy külön fejezetben, önállóan, a többi közegészség elleni tényállástól elkülönítve rögzíteni a környezetvédelmi tényállásokat*.

Polt Péter szerint a fejezet alá tartozó *tényállások igen sokrétűek*, vannak azonban olyan közös jellemzők, amelyek miatt egy fejezet alá vonhatók. Ilyen közös jellemző, hogy a környezetet és a természetet, valamint azok elemeit védik (lásd *környezetkárosítás, természetkárosítás*). *Az állatkinzás és a tiltott állatviadal szervezése bűncselekményeknek a környezetvédelmi fejezetben történő elhelyezését az azonos jogi tárgy, az állatok kímélete, a velük való humánus bánásmód indokolja. Ez ugyanis szorosan összefügg a környezetkárosításban szereplő élővilág, valamint a természetkárosításban szereplő növények és állatok védelmével. Ugyanez indokolja az új tényállások, az orvvadászat és az orvhalászat tényállás megalkotását.*⁴⁰

Az *atomenergiával* kapcsolatos tényállásoknak a klasszikus környezetvédelmiekkel egy fejezetben való elhelyezését az indokolja, hogy az Európai Unió is környezetvédelmi bűncselekményeknek minősíti az atomenergiával való visszaélést (lásd *a környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2008/99/EK irányelvet*, a továbbiakban: 2008/99/EK irányelv).

Fontos kiemelni, hogy a 2008/99/EK *irányelv* szerint bűncselekménynek minősül minden olyan üzem jogellenes működtetése, amelyben veszélyes tevékenységet végeznek, illetve veszélyes anyagokat vagy készítményeket tárolnak vagy használnak, és amely az üzemen kívül bármely személy halálát vagy súlyos sérülését, vagy a levegő, a talaj, a víz minőségének, vagy az állatoknak vagy a növényeknek a jelentős károsodását okozza vagy okozhatja.

³⁸ FODOR (2013) 331. o.

³⁹ Az Alkotmánybíróság környezetjogi tárgyú joggyakorlatáról bővebben lásd FODOR (2007) 17–18. o.

⁴⁰ POLT (2016) 774. o.

Amennyiben valaki jogszabályban meghatározott engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően nukleáris létesítményt üzemeltet, akkor a hatályos Btk. 264/A. §-a szerinti visszaélés nukleáris létesítmény üzemeltetésével tényállását valósítja meg. Ha azonban a veszélyes anyag, illetve veszélyes tevékenység nem nukleáris, hanem például vegyi anyagokat és ezekhez kapcsolódó tevékenységet jelent (lásd *vörösiszap*), akkor a magyar törvény szerint önmagában nem valósul meg bűncselekmény jogellenes üzemeltetés kapcsán.

Ennek oka az, hogy a veszélyes anyag önmagában nem egy egzakt módon meghatározott fogalom, nem világos, mi tartozik ide, milyen jogszabályok az irányadók, enélkül pedig nem lehet a *normavilágosság követelményének megfelelő kerettényállást kialakítani. Természetesen bűncselekmény megállapítható, ha valaki e tevékenység során a foglalkozása szabályainak megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, tehát a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállása megfelel az irányelvnek.*⁴¹

A Btk. XXIII. fejezetében szabályozott, a környezet és a természet elleni bűncselekmények a következők: környezetkárosítás, természetkárosítás, állatkínzás, orvadászat, orvhalászat, tiltott állatviadal szervezése, a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése, ózonréteget lebontó anyaggal visszaélés, radioaktív anyaggal visszaélés, nukleáris létesítmény üzemeltetésével visszaélés, atomenergia alkalmazásával visszaélés.

XIX.3. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS ELEMZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A hatályos Btk. környezeti büntetőjogi tényállásainak elemzése megkezdésekor meg kell állapítani, hogy hosszú utat tett meg a jogalkotó, mire eljutott a környezetet és a természetet sértő kriminális magatartások önálló fejezetben történő szabályozásáig.

A hazai szakirodalomban kétféle *terminus technicus* is létezik a környezetre és a természetre veszélyes deliktumok összefoglaló megnevezésére, az egyik a *környezetvédelmi büntetőjog*⁴², a másik a *környezeti büntetőjog*. Megítélésem szerint a két kifejezés lényegében egymás szinonimái, s a szerzők ugyanazt a szabályozási materiát értik rajta. A jogirodalomban többször igény fogalmazódott⁴³ meg a környezetet és a természetet sértő magatartásoknak a büntető anyagi kódexben önálló fejezetbeli szabályozására.

A Btk. környezeti büntetőjogi fejezetében szabályozott valamennyi deliktum részletes elemzésétől – a terjedelmi korlátok miatt – eltekintek, s csak a tényállások „glosszálására”, inkább elvi jellegű véleményezésére kerül sor.

Mint korábban már utaltam rá, az egész fejezet szempontjából meghatározó jelentőségű a 2008/99/EK *irányelv* rendelkezéseinek szem előtt tartása.⁴⁴

⁴¹ Btk. indokolás

⁴² GÖRGÉNYI (2002) 39–41. o.

⁴³ Uo. 50. o.

⁴⁴ Bővebben lásd TÓTH (2014) 220–221. o.

Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy a környezet és a természet sérelmét okozó *elkövetési magatartások* gyakran valamilyen hasznos cél érdekében történnek, és a károkozás(ok) nem szándékolt „*mellékhatásként*” jelentkeznek.⁴⁵ Érdemes kitérni olyan – egyébként büntetőjogi dogmatikai alapkérdésnek számító – problematika tárgyalására is, mint a *kockázatvállalás*⁴⁶, különösen annak szerepére és hatására.

A környezeti deliktumok hazai szabályozástechnikai megoldásmódozatának hagyományát, azaz a *keretdiszpozíciót* továbbörökíti a jogalkotó az új kódexben is. A keret-tényállási jelleg miatt a jogalkalmazók csak akkor tudnak otthonosan „mozogni” a környezeti deliktumok üldözése során, ha kellő mélységben ismerik a környezet- és természetvédelmi háttérjogszabályokat; például a környezetkárosítás (Btk. 241. §) „*anya-háttértényállása*” a *környezetvédelméről szóló 1995. évi LIII. törvény*; a természetkárosítás (Btk. 242. §) „*anya-háttértényállási*” a *természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény*, az Európai Közösségek Tanácsának a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmi szabályozás által biztosított védelemről szóló 338/97/EK rendelete, a vadon élő madarak védelméről szóló 2009/147/EK irányelv, a természetes élőhelyek, a vadon élő állatok és a növények védelméről szóló 92/43/EGK irányelv stb. Egy jogász számára mindezek látszólag felesleges biológiai jellegű ismereteket jelentenek, de a magabiztos napi jogalkalmazáshoz elengedhetetlen.

A környezet és természet elleni bűncselekmények *nem delictum sui generis*ek ugyan, de sokszor egy jól körülhatárolható személyi körre koncentrálnak, nevezetesen a közigazgatási jog kötelezettjeire.

Komoly dilemmát jelenthet a környezeti bűnelkövetőkkel szemben mind a speciál-, mind a generálpreventív szempontokat szem előtt tartó szankció megállapítása, mivel a környezetet sértő bűncselekményeknél a gondatlan magatartások is rendkívül *súlyos környezeti károk* okozói lehetnek.

Az *elvárhatóság* szintje a környezeti bűncselekményeknél igen magas lehet, néha már *tudományos analízisek* készítését is elvárják⁴⁷ a legtriviálisabb környezethasználat esetén, úgy, hogy a szakvélemények sokszor egymásnak feszülnek, vagy a szakértő korábbi saját szakvéleményével is ellentétes új szakvéleményt ad. Gyakran csak utólag derül ki, hogy a környezetvédelmi normák be nem tartásához és a környezeti elemnek/elemeknek részben ebből is eredeztethető hátrányos megváltozása a hatóságok és a kötelezett közös félrenézésének a terméke. Mindez azért jelentősen árnyalja az elkövetői felelősséget és indokolhatná a jelenleg tetszhalotti állapotban lévő *jogi személyekkel* szemben induló büntetőeljárások aktivizálódását.⁴⁸ Az elkövetői objektív felelősség bevezetésének ilyen körülmények között jelenleg sem jogszabályi, sem jogelméleti indokát nem látjuk.

A környezetvédelmi büntetőjog jogalkotói oldalról azért jelent „kemény diót”, mivel a kriminális környezeti magatartások következménye sokszor teljesen *egzaktul* nem határozható meg.⁴⁹

⁴⁵ POLT (2006) 774. o.

⁴⁶ ERDŐSY (1988) 71–91. o.

⁴⁷ KÓHALMI (2004) 191–195. o.

⁴⁸ Bővebben lásd KLOTZ (2014) 19–27. o.

⁴⁹ POLT (2016) 774. o.

Az eredmény-bűncselekményként szabályozott tényállásoknál a szakértői tevékenység választ ad a felmerülő kérdésekre, azonban az eredményen túli következmények bizonytalansága problémát jelenthet, továbbá előfordulhat, hogy az adott bűncselekmény hatásai nemzedékeken át, illetve nemzedékek felnövéséhez szükséges időn túl következnek be.⁵⁰

A büntetés célja a Btk. Általános Részében megfogalmazott büntetési célon belül elsősorban a megelőzés és ezt követően a megtorlás, de véleményünk szerint mindezzel *konkurálhat* a sérült környezet, illetve a természet helyreállításának lehetősége, igénye. Mi hasznosabb a társadalom számára, ha bezárjuk és közpénzből eltartjuk az elkövetőt, vagy ha menlevelet adunk ugyan a terhelnek, de újból ihatóvá válik a szennyezett forrás vize? Be kell látni, hogy a környezet és természet elleni deliktumoknál nem a mindenáron „lesújt a törvény pallosa” szemléletmód a helyes, hanem az ökológiai (és a társadalmi) érdekek elsődlegessége.

A társalmi-politikai elvárásoknak engedve a jogalkotó kiterjesztette a környezetet és természetet támadó hagyományos magatartások körét. Így került a fejezetbe a már korábban is létező állatkínzás vagy tiltott állatviadal szervezése. Az állatok kímélete, a velük való humánus bánásmód szorosan összefügg a környezet- és természetvédelemmel.

Az persze más kérdés, hogy a bűnüldöző szervek részéről megfigyelhető – egy korábbi korszak terminológiáját használva – „felsőbb szervektől elvárt” vagy önkéntes eredménykényszer, és az ún. „könnyű terheltekkel” szemben szívesebben kezdeményeznek – egyébként már a megindításkor hamvába holt – büntetőeljárást. Amikor a tanú feljelentést tesz, hogy egy fiatalokú rokona bottal verte a kóbor macskát, és a kisállat-gyógyász szakállatorvos szerint mindez akár maradandó egészségkárosodással is járhatott, majd ezt követően, bár a macska eltűnt, mégis beindul az igazságszolgáltatás gépezete: komoly kételyek merülhetnek fel az iránt, hogy valóban ez lenne a jogalkotói cél perfektuálódása a környezet és a természet büntetőjogi védelme kapcsán.

Jogalkalmazói oldalról *Háger Tamás* az orvhalászat törvényi tényállásával kapcsolatosan *dogmatikai problémaként* vetette fel, hogy a nem védett, illetve fajlagos tilalmi idővel és méretkorlátozással nem oltalmazott egyéb halfajok (például ezüstkárász, szélhajtó küsz) élő egyedeinek csaliként való használata nem ütközik-e a Btk. 244. § (1) bekezdés a) pontja szerinti állatkínzás törvényi tényállásába, illetve összhangban áll-e az élőcsalihalas horgászat az állatvédelmi törvényi rendelkezéseivel vagy épp az európai uniós természetvédelmi normákkal. Az élő csalihalat rendszerint éles egyágú, vagy háromágú horogra tűzve veti a horgász a vízbe, úszós vagy fenekező készsége, vagy tapogatva, mártogatva. Emellett előfordul a csalihal bőr alatt történő felfűzése, vagy a szemüregbe való horogakasztás. *A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény* 2. § 16. pontja deklarálja a csalihalfogást, ezáltal nyilvánvalóan az élőcsalihalas horgászat törvényességét. (Ezt támasztja alá a Magyar Horgászok Országos Szövetségének releváns előírása is.) A kishal horogra tűzése olyan bánásmód, amely maradandó egészségkárosodást, sok esetben pusztulást

⁵⁰ Uo.

okoz, de a ragadozó táplálékszerzésre irányuló magatartását, halász-horgász műszóval „rablását” kiváltó, a horgon való, sokszor órákig tartó vergődés egyben különös szenvedéssel jár. A csalihalas horgászat mégsem valósít meg büntetőtörvényi tényállást, mert egyrészt hiányzik egy tényállási elem, a bántalmazás indokolatlan volta, másfelől a halgazdálkodási törvény idézett rendelkezése olyan jogszabályi engedélyt jelent, amely kizárja a jogellenességet. Perspektivikusan ugyanakkor megfontolandó lehet a horgászati szabályok szigorítása, az élőhalas csalizás lehetőségének megszüntetése, mert a horgászat rekreációs céljával nem áll összhangban a gerinces állatnak minősülő hálnak akár csalizás során a rendkívüli szenvedés okozása, s nem igazodik a környezetjogi alapelvekhez sem.⁵¹

A Btk. hatálybalépése óta a környezeti büntetőjogi fejezetet két módosítás érintette: az egyik a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése, míg a másik a radioaktív anyaggal visszaélés tényállása.

A Btk. 248. § (2) és (4) bekezdéseit a 2012. évi CCXXXIII. törvény⁵² 318. § (16)–(17) bekezdései módosították, mivel a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény pontosította a hulladék fogalmát.⁵³

A másik módosítás a Btk. 250. § (4) bekezdését érintette, amelyet a 2013. évi CCXLV. törvény⁵⁴ 75. § (2) bekezdése írt elő.

XIX.4. DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

A környezetet sértő magatartásoknál fontos, hogy a büntetőjog alkalmazására valóban *ultima ratio*⁵⁵ jelleggel kerüljön sor. Joghatékonysági⁵⁶ szempont, hogy a jogsértésekkel szemben a szankciók alkalmazására arányosan kerüljön sor, azaz kis negligens cselekményért ne azonnal büntetőjogi represszáliával válaszoljon a jogalkotó, hanem előzze azt meg a közigazgatási vagy a szabálysértési eljárás.

Kutatások is igazolták, hogy amennyiben túl szigorúan lép fel a jogalkotó a jogsértővel szemben, akkor a szigorú egy szintje után már nem működik a jogszabályok visszatartó ereje, például ha a legenyhébb környezeti szabályszegésért is életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés járna, akkor sem tartanák be többen a környezetvédelmi előírásokat, illetve nem csökkenne a környezeti bűncselekmények száma. A drága jogállami büntetőeljárás apparátust nem érdemes feleslegesen működésbe hozni.

A környezet büntetőjogi védelme akkor fokozható, ha a környezetvédelmi normákat az állam betartatja.⁵⁷ A környezeti jogszabályok részben virtuális joganyagként értelmezhetők a *végrehajtási deficit* jelensége miatt. A környezetvédelmi büntetőjogi

⁵¹ HÁGER (2016) 37. o.

⁵² 2012. évi CCXXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról.

⁵³ Bővebben lásd POLT (2014) 285–289. o.

⁵⁴ 2013. évi CCXLV. törvény egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról.

⁵⁵ KRUSCHE (1989) 489–491. o.

⁵⁶ VISEGRÁDY (2003) 165. o.

⁵⁷ KIRÁLY (1987) 426. o.

szabályozásban általános jelenség a nem megfelelő vagy alacsony határfokú szabályozási hatékonyság, s ebben a mindenkori államhatalomnak felelőssége és lehetősége van.⁵⁸

A külön „környezeti rendőrség”, „környezetvédelmi ügyészség” felállítása önmagában nem jelent automatikus eredményt az ökobűnözés elleni küzdelemben.

Nem elhanyagolható körülmény a környezet és a természet büntetőjogi védelmében áttételesen a kormányzat szerepvállalása sem, hiszen ha maga a kormányzati akarat nem eléggé elkötelezett, erős és egységes a környezetvédelem ügye iránt, akkor az alárendelt szervektől – így a bűnüldözésért elsődlegesen közvetlenül felelős rendőrségtől – sem várható el megfelelő aktivitás a környezet (büntetőjogi) védelmének előmozdítása érdekében. Emellett hiányzik a kellő létszámú szakapparátus és kontrollrendszer, amelyik gondoskod(hat)na a normák gyakorlati érvényesüléséről. Ezt nevezi a szakirodalom *ellenőrzési deficitnek*. A környezetvédelmi szabályozás részbeni újdonsága miatt kevés a hozzáértő jogász, s ez természetesen kihat a jogalkalmazás színvonalára is.⁵⁹

A környezeti kriminalitás elleni egységes fellépést vitathatatlanul segíti, hogy az európai jogalkotó⁶⁰ végre felébredt Csipkerózsika-álmából⁶¹, s az Európai Parlament és a Tanács a környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2008/99/EK *irányelve* (2008. november 19.) kijelöli az uniós országok számára a környezet büntetőjogi védelmének irányvonalait.

A környezetet és a természetet sértő vagy veszélyeztető kriminális magatartások túlnyomórészt a *latens bűncselekmények*⁶² számát szaporítják, s kriminálstatisztikai szempontból a környezet és a természet büntetőjogi védelme jelentéktelen problémának látszik.

A környezeti és természeti büntetőjogi tényállások esetében mindenképpen tárgítani kellene *büntetőjogi mentességet*, vagy az enyhébb felelősségre vonást biztosító szabályok körét, hiszen az *in integrum restitutió*nak kellene a fő szabályozási és jogalkalmazói csapásiránynak lennie. Ma még talán eretnek gondolatnak számít, de megfontolandó lehet a *megengedett büntetőjogi kockázatvállalás* eddigi kategóriáinak kibővítése vagy tágabb értelmezése, úgymint például a „megengedett környezetkockázat”-nak a büntetőkódexbeli nevesítése.

A környezeti bűncselekmények kapcsán mindképpen javítani kell az állampolgárok *feljelentési hajlandóságát*, s ennek a kiindulópontja a környezettudatos nevelés minden társadalmi csoport és korcsoport irányában. Ez azonban már nem a büntetőjogász kompetenciája.

Age quod agis. Hajtsd végre, ami a kötelességed. Talán ennek a vezérelvnek a betartása segíthetne a legtöbbet környezeti és természeti értékeink megóvása érdekében.⁶³

⁵⁸ FODOR (2005) 31. o.

⁵⁹ FODOR (2005) 20–34. o.

⁶⁰ HORVÁTH (2008) 87. o.

⁶¹ CSAPÓ (2007) 140. o.

⁶² KORINEK (2006) 249–252. o.

⁶³ HÁGER (2016) 37. o.

XIX.5. FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve* (1962). Igazságügyi Minisztérium–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- ANTAL Attila (2011) „Az új Alaptörvény környezetvédelmi filozófiája” *Közjogi Szemle*, 2011/4. 43–51. o.
- BÁNDI Gyula (2011) *Környezetjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2011.
- BODNÁR László (1974) „Az »ekocidium« kérdéséről” *Jogtudományi Közlöny*, 1974/5. 230–239. o.
- CSAPÓ Orsolya (2007) „A környezeti károkért való felelősség kérdése az Európai Unióban” *Iustum Aequum Salutare*, 2007/3. 139–157. o.
- ERDŐSY Emil (1988) *A megengedett kockázat a büntetőjogban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- FAYER László (szerk.) (1896) *Az 1843-iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.
- FARKASNÉ HALÁSZ Henrietta (2015) „A környezeti bűncselekmények joganyagáról” In: *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai* (szerk. Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán). Pécs, 2015. 157–160. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI.]
- FINKEF Ferencz (1902) *A magyar büntetőjog tankönyve*. Politzer Zsigmond és fia könyvkereskedése, Budapest, 1902.
- FODOR László (2005) „A hatékonyság kérdése és a végrehajtási deficit jelensége a környezetvédelmi szabályozásban” In: *A környezetvédelmi szabályozás elmélete és gyakorlata – A környezetvédelmi jog és igazgatás hatékonyságának aktuális kérdései* (szerk. Fodor László). Debreceni Konferenciák III., Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2005. 17–51. o.
- FODOR László (2007) „A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében” *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1. 5–19. o.
- FODOR László (2013) „A víz az Alaptörvény környezeti értékrendjében” *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXI. 329–345. o.
- FODOR László (2015) *Környezetjog*. Második, javított kiadás. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2015.
- FÖLDVÁRI József (1972) *Büntetőjog – Különös Rész*. (Kézirat). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar–Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- GELLÉR Balázs József – BÁRÁNYOS Bernadett (2011) „Mitől hulladék a hulladék? Gondolatok a Btk. 281/A §. margójára” *Magyar Jog*, 2011/5. 287–294. o.
- GÖRGÉNYI Ilona (1996) “The protection of the Environment by Criminal Law” *Acta Juridica Hungarica*, 1995–96/3–4. 189–199. o.
- GÖRGÉNYI Ilona (2002) „A környezetvédelmi büntetőjog aktuális fejleményei Európában” *Belügyi Szemle*, 2002/10. 29–50. o.
- GÖRGÉNYI Ilona (2005) „Az Európai Unió elvárásai és a hazai fejlemények a környezet büntetőjogi védelme terén” In: *A környezetvédelmi szabályozás elmélete és gyakorlata – A környezetvédelmi jog és igazgatás hatékonyságának aktuális kérdései* (szerk. Fodor László). Debreceni Konferenciák III. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2005. 104–124. o.

- HÁGER Tamás (2016) „A környezet alkotmányos és büntetőjogi védelme, különös tekintettel a vizek élővilágának oltalmára” *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2. 27–37. o.
- HORVÁTH Gergely (2013) „Az Alaptörvény környezetjogi előírásai” In: *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére* (szerk. Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely). Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013. 222–234. o.
- HORVÁTH Zsuzsanna (2008) „A környezeti integráció alapelveinek közösségi jogi aspektusai” In: *Ünnepi Kötet Jóri János 75. születésnapjára* (szerk. Andrásy György). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008. 83–98. o.
- JULESZ Máté (2011) „Környezetvédelmi büntetőjogunk változó erőterében” *Belügyi Szemle*, 2011/5. 49–60. o.
- KARSAI Krisztina (2004) *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004.
- KIRÁLY Miklós (1987) „Gondolatok a természeti környezet büntetőjogi védelméről” *Magyar Jog*, 1987/5. 426–431. o.
- KLOTZ Péter (2014) „Büntelenség vagy büntetlenség? A jogi személlyel szembeni büntetőjogi intézkedések” *Magyar Rendészet*, 2014/2. 19–27. o.
- KORINEK László (2006): „A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől” In: *Kriminológiai – Szakkriminológia* (szerk. Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). CompLex Kiadó, Budapest, 2006. 247–272. o.
- KÓNYA István (2005) „A közrend elleni bűncselekmények” In: *Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára*. 2. kiadás (szerk. Berkes György). HVG-ORAC, Budapest, 2005.
- KÖHALMI László (2001) „A magyar környezeti büntetőjog kialakulása” In: *Minúciák – Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjára* (szerk. Fenyvesi Csaba – Herke Csongor). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2001. 147–160. o.
- KÖHALMI László (2004) „A környezet és a természet büntetőjogi védelmének néhány jogdogmatikai és jogpolitikai problémája” *Belügyi Szemle*, 2004/7–8. 191–201. o.
- KÖHALMI László (2006) „Az újrajodifikált magyar környezeti büntetőjog” *Magyar Jog*, 2006/4. 211–218. o.
- KRUSCHE, Matthias (1989) „Verschärfung des Umweltrechts – Konsequenzen für die Unternehmen” *Juristische Rundschau*, 12/1989. 489–494. o.
- LIGETI Miklós (2004) „A környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének büntetőtörvényi tényállása” In: *Kriminológiai Tanulmányok 41.* (szerk. Irk Ferenc). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004. 194–216. o.
- MÁRKUS Ferenc (1981) „Az emberi környezet büntetőjogi védelme” In: *Környezetvédelem és jog* (szerk. Trócsányi László). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 180–201. o.
- NAGY Nikolett (2003) „A környezetvédelem büntetőjogi szabályozása hazánkban” *Cég és Jog*, 2003/12. 17–20. o.
- POLT Péter (2014) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények” In: *Új Btk. Kommentár. Frissítés az első kiadáshoz* (főszerk. Polt Péter). Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 285–299. o.

- POLT Péter (2016) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények” In: *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja* (szerk. Polt Péter). OPTEN Informatikai Kft., Budapest, 2016. 771–815. o.
- ROMÁN Róbert (2013) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények az új Büntető törvénykönyvben” *Agrár- és Környezetjog*, 2013/14. 74–98. o.
- SINKU Pál (2012) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények” In: *Büntetőjog II. Különös Rész* (szerk. Busch Béla). HVG-ORAC, Budapest, 2012. 307–329. o.
- SZALÓKI Kitti (2008) „Környezetünk büntetőjogi védelmének fejlődése” In: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, Tomus 9. Bíbor Kiadó, Miskolc-Egyetemváros, 2008. 403–427. o.
- TILKI Katalin (2004a) „A környezetvédelem és büntetőjogi megjelenése” *Ügyészek Lapja*, 2004/3. 45–57. o.
- TILKI Katalin (2004b) „A környezetkárosítás és a természetkárosítás jogalkalmazói gyakorlata” In: *Kriminológiai Tanulmányok 41.* (szerk. Irk Ferenc). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004. 217–248. o.
- TÓTH Mihály (2014) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények” In: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész* (szerk. Tóth Mihály – Nagy Zoltán). Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 220–230. o.
- Törvényjavaslat (1874) – a Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről.* Magyar Királyi Igazságügyi Ministerium, Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1874.
- VIDA Mihály (2013) „A környezet és a természet elleni bűncselekmények (Btk. XXIII. fejezet)” In: *Anyagi büntetőjog. Különös Rész I.* (szerk. Karsai Krisztina). Iurisperitus Bt., Szeged, 2013.
- VISEGRÁDY Antal (2003) *Jog és állambölcsélet.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003.